

TETYANA KOSMEDA

«УКРОКУЛІ» – СЛОВА ЯК ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКИМ
ТЕХНОЛОГІЯМ МОДЕЛЮВАННЯ НЕПРАВДИ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКІВ
НОВИХ СЛІВ І ЗНАЧЕНЬ)

...стріляймо у них *укрокулями-словами* всюди...

Це наш духовний фронт.

Жодного шансу язика серед моря МОВИ

(УП-і, 21.02.15; СНУ–2017)

Наведений вище епіграф містить складну образну номінацію, що характеризує дослідницький предмет цієї наукової розвідки, об'єктом якої є мовні засоби моделювання протидії російській агресії внаслідок розпочатої 2014 року російсько-української війни. Новотвір *укрокуля-слово* за смисловим навантаженням мотивований порівнянням *українське слово як куля*: унаслідок згортання цього порівняння з'являється влучна й містка за змістом метафора. Українські кулі – слова та вирази, що розвінчують російський фейк, неправду (1) у висвітленні російсько-української війни, номінованої агресором псевдо-терміном *воєнна операція*, що приховує суть поняття *російсько-українська війна*; (2) у моделюванні системи російських пропагандистських псевдотеорій, низки міфологем, через актуалізацію яких відбувається маніпуляція свідомістю: творяться певні маніпулеми. Термін *маніпулема* було введено в українському мовознавстві Вірою Зіркою у зв'язку з дослідженням дискурсу

Prof. TETYANA KOSMEDA – доктор філологічних наук, професор (Україна), професор титулярний (Польща), професор кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця – Україна); e-mail: tkosmeda@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>.

Prof. dr hab. TETYANA KOSMEDA – Doniecki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stusa w Winnicy (Ukraina); e-mail: tkosmeda@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>.

реклами (Зирка, 2004). Однак цей термін слід застосовувати й щодо окреслення одиниць маніпулятивного дискурсу загалом – політичного, публіцистичного, художнього та ін. Під *маніпулемою* розуміємо такі вербальні чи невербальні одиниці мови, тексту чи дискурсу, ключові слова певного лінгвокультурного простору, що цілеспрямовано, зокрема й за допомогою фейку, впливають на формування мовної свідомості з метою керування сприйняттям докільля відповідно до стратегій маніпуляторів, їхніх цілей та завдань (Космеда, 2022). Однак маніпулеми можуть створюватися й для протидії фейку, що простежуємо в разі творення “українських словесних куль” – новотворів, okazіоналізмів, словесних формул, лексичних і фразових моделей, значення яких сприяють усвідомленню правдивої сутності маніпулем та їх протистоянню. Ворог застосовує фейкову пропаганду за допомогою неправдивих тверджень, вимислу, фальсифікацій, фейку і под., в основі яких постулати, що мають виразну аксіологічну сутність. У їх основі – принцип гри. Сьогодні мовну гру трактують як процес створення певних віртуальних світів за допомогою мови, тобто за допомогою мовної гри можна змінювати докільля, викривляти його, моделювати потрібні образи, слова й вирази (Космеда, Халіман, 2013).

Актуальність цієї наукової розвідки мотивована тим, що в ній розглядається проблематика лінгвістики креативу (Kosmeda, 2020), що враховує питання про механізми моделювання мовної гри (Космеда, Халіман, 2013), лінгвістики фейку, або лінгвістики брехні (Kalinichenko, 2021; Калініченко, 2022; Космеда, 2022; Малецький, 2019; Морозова, 2005; Сладкевич, 2020). Методологічні основи лінгвістики брехні закладені в середині ХХ ст. німецьким філософом Харальдом Вайнрихом (Weinrich, 2005) та американським лінгвістом Дуайтом Болинджером (Bolinger, 2021). Омовлення маніпулем та антиманіпулем (протидії маніпулемам) відбувається за допомогою системи міфологем, які найбільш послідовно презентуються в публіцистичному дискурсі, ширше – мові ЗМІ, що вивчається в межах медіалінгвістики (Сладкевич, 2020), хоч, звісно, вони можуть вербалізуватися і в інших типах дискурсу.

Маніпулеми слугують поширенню міфологем (неправдивих теорій), зокрема й міфологем ідеологічних, які вони пропагують. Дослідники інтерпретують міфологему як «конкретно-образний спосіб відображення реальності», що трансформується у своєрідну формулу «не лише сприйняття людиною докільля в усіх його вимірах, але й формулою комунікативного символічного засобу встановлення зв'язку з універсальними цінностями, закодованими в міфотворчих актах...» (Ортега-і-Гассет, 1994, с. 83). Однак, створюючи міфологеми, російська пропаганда поширює антицінності, агресію, неправду.

Російські ідеологічні міфологеми вкорінені, на жаль, у моральній, політичній, історичній, соціальній, художній культурі сучасного українського суспільства; вони живляться методологічними процедурами російської імперської, постімперської, зокрема й радянської, пропаганди й постулатами, розробленими сучасною путінською ідеологією “русского мира”.

Мета цієї наукової розвідки – продемонструвати можливості лінгвокреативності українців щодо моделювання протидії російській пропаганді, ідеологічним міфологемам на основі створення відповідної антипропаганди, антиманіпулум, що розвінчують певні псевдотеорії та вербалізуються у вигляді аксіологічно маркованих слів, словосполучень, словесних формул, номінованих у сучасній українській лінгвокультурі словесними “українськими кулям”.

Дослідницький матеріал – авторська картотека, створена на основі вибірки матеріалу з дискурсивного простору лексикографічних джерел – словників нових слів і значень (СНУ–2017; ЛСІ–2022).

Новизна наукової студії мотивована тим, що презентований матеріал описано вперше у фокусі теорії лінгвістики креативу та лінгвістики брехні: виокремлено словесні способи протидії ідеологічним міфологемам російської пропаганди, що простежується в українському дискурсивному просторі, зокрема впродовж 2012–2021 років.

1. УКРАЇНСЬКІ СЛОВА ТА ВИРАЗИ, ОМОВЛЕННЯ РОСІЙСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МОДЕЛЮВАННЯ ФЕЙКУ ТА ПРОТИДІЯ ЇМ: СТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНО МАРКОВАНИХ ЗНАЧЕНЬ ТА СМИСЛІВ

Для омовлення протидії російським інформаційним технологіям в українському мовному просторі актуалізовано образні терміни, оказіональні новотвори, що виражають іронію, сарказм, зневагу, презирство та под. До таких номінацій-новотворів відносимо саркастичне оказіональне слово *гавкотеза*, що мотивоване підрядною сполукою *гавкуча теза (тезагавкіт)*, оскільки гавкіт характерний для собак, які зазвичай брешуть, що виражено імпліцитно, то в цій номінації і з’являється виразна прагматика зневаги, що змодельована за допомогою актуалізації метафори. Порівняймо контекст: *Головна їхня гавкотеза зводилася до того, що Гоголь ніякий не українець, що Шевченко для нього не поет...* (ЛУ, 50/13, 6; СНУ–2017). Прикладом іронійного оказіоналізму-росіянізму української мови є лексема *ізмшлізм*, що походить від рос. *измышлять* (укр. ‘вигадувати’) і має значення ‘над-

звичайний вимисел, дошкульна видумка'; напр.: *Усі вони – то суцільні “ізмашилізми” новоявленого “пророка”, враженого патологічною неприязню до самого існування незалежної України...* (ЛУ15/13, 5; СНУ–2017). Для моделювання брехні активно використовується префіксоїд *псевдо-*, напр., *псевдоідейка*. Підвищує ступінь вияву негативної аксіологічної маркованості наведеного слова суфікс *-к-* (ідейка) й епітет *підлотний*; змодельовано значення 'несправжня, удавана ідейка'; напр.: *...щоб і далі збурювати дійсність, надиктовуючи їй підлотні псевдоідейки...* (Дзвін, 3/13, 106; СНУ–2017). Аналогічно утворено й номінацію *псевдотеорійка*, 'тобто несправжня, удавана теорійка', негативне значення якої посилюється прикметником *утопічний*, що дублює значення *псевдо-*, напр.: *Невже варварське нищення мов, культур, цілих народів – лише задля утопічної псевдотеорійки про крайню потребу універсальної, всезагальної мови...* (Дзвін, 3/13, 105; СНУ–2017). Активно використовують в українському сучасному лінгвокультурному просторі й лексему *фейк* (від англ. *fake* – 'вигадана, несправжня інформація, брехня'). Від цієї лексеми моделюють новотвори, порівн.: додається словотвірний компонент *мега* (ознака інтенсифікації значення – 'надзвичайно'). Спроектовано лексему *мегафейк* у значенні 'надзвичайно великий фейк, дуже велика брехня', напр.: *Російські ЗМІ розродилися ще одним мегафейком про Україну* (Канал 24: Весті UA, 14.03.16; СНУ–2017). Того, хто поширює фейк, іронійно називають *фейкарем*, напр.: *Знатний фейкар* (FB: А. Санченко, 14.04.2018; ЛСН 2022), а процес творення й поширення фейку отримав глузливу назву *фейкометання*, напр.: *Цією статтею шановний автор реабілітував себе в моїх очах після фейкометання...* (FB: С. Гук, 13.11.2021; ЛСН–2022).

Головним зряддям інформаційної війни як складника війни гібридної, зрозуміло, є російське телебачення, тому цілком логічно в українській мові з'явилися образні інноваційні утворення з прагматикою зневаги до "продуктів" цього телебачення: складноскорочене слово з вираженою прагматикою негативу *інформсмітник*, що демонструє ослівлення підрядної словосполуки *інформаційний смітник*, напр.: *У Росії є зброя масового ураження – RT для телевізора, проплачений контент в іноземних ЗМІ другої і третьої категорій (вони ж “інформсмітники”) і боти з тролями для Інтернету* (ДТ-і, 34/14; СНУ–2017).

Від прагматично нейтрального підрядного словосполучення *інформаційний продукт* моделюється лексема з негативним значенням, що відбувається за допомогою приєднання до складноскороченого слова *інформ-продукт* словотвірного компонента *псевдо-* ('неправда'), що, як зауважу-

валосся, виражає пейоративність. З'являється значення 'несправжній, фальшивий інформпродукт', що розробляється "зондеркомандами". Слово *Sonderkommando* походить із німецької мови і означає 'спеціальний загін фашистів'. Запозичено не лише лексему, але і її негативне значення: проведено паралель між німецькими фашистами й російськими рашистами – номінація слугувала для окреслення назви низки формувань спеціального призначення в нацистській Німеччині, отже, актуалізовано прецедентну ситуацію – *агресія німецьких фашистів*. Наведімо контекст: ...наректувавши для цього спеціальні **зондер-команди**, почали успішно кувати необхідний їм **псевдо-інформпродукт**, котрий видавали масам за абсолютно чесну інформацію (ЛУ, 34/14, 6; СНУ–2017).

Моделювання брехні вербалізується й за допомогою лексеми *інформфальсифікат*, що мотивована підрядним словосполученням *інформаційний фальсифікат*. Зрозуміло, що лексема *фальсифікат* має значення синонімічне до *псевдо-*, порівняймо контекст: ...керівництво агентства публічно не роз'яснить причин "вкидання" **інформфальсифікату** (ДТ-і, 6/13; СНУ–2017). Брехливу функцію російського телебачення вербалізують і новотвори, що базуються на додаванні до лексем із негативною семантикою компонента *теле-*. Порівняймо *телезомбування* ← *зомбування*, тобто 'перетворення людини в біологічного робота (зомбі) унаслідок спеціального інформаційного, психологічного, медикаментозного, фізичного чи іншого впливу на нього; програмування людської свідомості на певну мету, алгоритм діяльності'. Напр.: *Але серед люмпенів майже всі думають не мізками, а почуттями, "вибирають серцем", завжди шукають "сильну руку" і легко піддаються телезомбуванню* (Егоїст, 3/14, 11; СНУ–2017); *телепомийка*, напр.: *Адже ефір телеканалу "Росія-1" – це не дипломатичний майданчик і навіть не телепомийка Медведчука...* (dpo.ua, 28.12.2020; ЛСІ–2022); *телекаламуть*: це слово походить від лексеми *каламуть*; актуалізовано переносне значення – 'затьмареність', напр.: *Інакше як знуцанням, насмішкою і зневагою до України, українців всю цю телекаламуть не назвеш* (ЛУ, 40/13, 6; СНУ 2017). Журналістів, які вправно моделюють фейк, називають гостро негативно *телекілерами*, тобто 'телевізійними вбивцями', напр.: *Здавалося б, українофобська параноя від російського "телекілера" Дмитра Кисельова – саме дно помийної ями, на яку перетворилися "кремлівські" ЗМІ* (ВЗ-і, 17.02.14; СНУ–2017). У наступному прикладі вказується на узагальнене джерело брехні, що змодельоване на основі прозорого метонімічного епітета "кремлівські" ЗМІ (*Кремль* – частина Москви, Росії). Утворився й неологізм *телекілерство* зі значенням 'діяння телекілера', напр.: *Країна втомилася від*

телекілерства (День-і, 244/14; СНУ–2017). У реченні *Але він ще й придумав замість них світ, що існує поки що в його уяві, та від того не менш реальний, ніж російське “мило” вкупі з феєсбешною теле-кіножуйкою* (ГПУ-і, 06.05.14; СНУ–2017) наведено підрядне метафоричне словосполучення *феєсбешна теле-кіножуйка*, що презентує іронійне значення ‘фейкова інформація, що призначена для тривалого осмислення, усвідомлення – жування не ковтаючи’. Передбачається, що російське телебачення зомбує, керує свідомістю, нав’язуючи та навіюючи неправдиву інформацію, впливаючи на мислення, свідомість. Для назви агентивних осіб, які підлягають впливу телебачення, з’явилася номінація **телекерованийий**, тобто ‘керованийий телевизором, тими зомбувальними (маніпулятивними) програмами, які він демонструє’, напр.: *Чи знаєш ти що ми всі ТЕЛЕкеровані* (В. Корнеєв. Американська молитва; СНУ–2017). Як бачимо, у цьому разі актуалізовано графічний прийом капіталізації – виокремлення великими літерами важливого для інтерпретації смислу компонента слова.

Простежуємо активність переважно таких способів творення слів та значень, як складання, префіксація, запозичення, зокрема калькування, а також метафоризація. В основі метафори переважно феномен прецедентності.

2. УКРАЇНСЬКІ СЛОВА ТА ВИРАЗИ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВІНЧУВАННЯ РОСІЙСЬКИХ ІДЕОЛОГІЙНИХ МІФОЛОГЕМ ЗА ДОПОМОГОЮ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ АНТИМАНІПУЛЕМ

Сформулюємо деякі основні й другорядні міфологеми, актуалізовані російською пропагандою, і продемонструємо своєрідність словесної протидії їм, завдяки лінгвокреативності української мовної особистості.

Міфологема: Росіяни й українці – один дружній народ; росіяни – старший брат українців. Ця міфологема мотивує моделювання іронійних номінацій, напр.: утворення складного іменника *дружбобратерство* відбувається внаслідок складання слів, що презентують сурядну сполуку *дружба* і *братерство*. Насправді йдеться про псевдодружбобратерство. Наведімо контекст: *Тому справжніми промоутерами цього міфу “дружбобратерства” стали російські більшовики, яким після війни за владу над колишньою царською імперією довелося формально визнати наявність нації українців* (УТ-і, 30/14; СНУ–2017).

Для протидії давньому міфу про *росіян як старшого брата* відбувається словотвірна й семантична маніпуляція лексемою *брат*. Напр., використовується

зневажливо-іронійне словосполучення *північний экс-брат*, тобто ‘колишній брат, що живе на півночі від України (росіяни)’, контекстуальний приклад: *...в умах наших північних экс-“братів”...* (УМ-і, 26/15; СНУ–2017). Лексема *надбрат* також презентує іронійно-зневажливе значення ‘неабиякий брат’, напр.: *Росіяни були цим незадоволені, навіть обурені; вони тепер стали рівними, а були ж – надбрати, які плакали віками у власній свідомості статус своєї етнічної винятковості щодо інших націй, особливо в мовному питанні* (ЛУ, 18–19/14, 8; СНУ–2017). Складний іменник *старбрат*, що походить від підрядної словосполуки *старший брат*, також моделює іронію, порівн.: *Так ми й виховувались. На віковій гордості “старбрата”* (ЛУ, 2/12, 5; СНУ–2017). Простежуємо функціонування іронійного ідеологічного маніпулятивного оказіонального терміна *старшобратство*, що містить абстраговане значення зі смисловими відтінками зневаги й презирства щодо характеристики “спорідненості” росіян і українців. Змодельовано таке значення: ‘суспільне явище, пов’язане з так званим старшим братом’. Наведімо контекст: *Справа в тому, що роками і ще й сьогодні в незалежній державі далі московська пропаганда ширить брехню про нашу мову, далі привласнює історію України, починаючи самим президентом РФ, брехню про старшобратство, про одну віру, один народ, одну мову – руский мир!* (ukrpohliad.org. 04.12.15; СНУ–2017). У наведеному прикладі перераховано й інші маніпулятивні міфологеми російської пропаганди, про які йтиметься далі. Використовується й однокореневе до *брат* слово *братуха* (ідеться про путіна) зі стилістикою фамільярності та іронійності, порівняймо: *старшобратуха* ← *старший братуха*. Контекст: *Подивіться, що в останні роки витіває з нами старшобратуха – Президент-прем’єр-міністр Росії Путін* (В. Захарченко. Уперте щодення; СНУ–2017).

Міфологема: *Існує єдиний для Росії та України “руский мир”, що об’єднує ці народи за культурою, територією, походженням тощо.* Написання в лапках (“руский мир”) указує на моделювання іронійного значення зневаги. Цю міфологему трактують як шовіністичну псевдотеорію, поширювану за часів правління Володимира Путіна. Словосполучення “руский мир” (рос. *Русский мир*) запозичене, хоча й актуалізовано українською графікою, однак пишеться в українському мовному просторі не з великої літери як власна назва, а з малої: це явище інтерпретується як орфографічна норма, що створює аксіологічно марковані смисли – виражається прагматика зневаги й презирства.

Номінація “руский мир” чи “русский мир” породжує низку нових аксіологічно маркованих смислів у змодельованих новотворах, порівн.: *рускоміровський*

(складання + суфіксація) *журналіст*, напр.: *Справедливості ради, треба відзначити, що головним опонентом Батога виступав одіозний “рускоміровський” журналіст Гужва* (forpost.lviv.ua, 30.12.16; СНУ 2017). У мові ЗМІ презентується агентивне значення ‘особа, належна до “русского міра” чи пов’язана з ним, піддається його впливу’, що зафіксоване в лексемі *рускомірянин* (складання + суфіксація), напр.: *Витерши запльовані очі, господарі шоу здійняли крик із серії “А ты кто такой?!”*, і під завісу Мацейчук дістав по обличчю від “рускомірянина” Ігоря Маркова (Post-Поступ, 4/16, 3; СНУ–2017). У цьому тексті вжито елементи макаронічного мовлення “А ты кто такой?!”: це питання вербалізує зверхність росіян до українців. Варіантом агентивного імені *рускомірянин* є *рускомірець* (складання + суфіксація), напр.: *На жаль, з різних причин дехто ковтає ці гнилуваті наживки “рускомірців”* (ЛУ, 50/2017, 5; ЛСІ–2022).

Значення ‘ознака за належністю до “русского міра”’ міститься в складно-скороченому новотворі *русмірський*, напр.: *У мене поки-що тільки дві ідеї щодо подальшої долі цього форпосту русмірського зомбування* (ДД, 19.06.14; СНУ 2017). Створено метафоричні негативно марковані словосполучення *форпост русмірського зомбування* та *русомірські щедроти*, що вербалізовано в поетичному тексті: *Знов просить пустити козла до городу/Устами Кремля угро-фінський народ./Йї готовий усім православним приходом/Відсипать хохлам русомірських щедрот* (ДД, 07.02.14; СНУ–2017). Те саме значення ‘ознака за належністю до “русского міра”’ має оказіональна складноскорочена лексема *рускомірний* (складання + суфіксація), напр.: *Ми ще пам’ятаємо наївну відвертість однієї з “рускомірних” кримчанок про те, що її щелепа під українські слова не повертається* (grinchenko-inform.kubg.edu.ua, 25.05.16; СНУ–2017). У цьому контексті йдеться про *ще одну міфологему щодо складності вивчення російськомовними громадянами української мови*, оскільки ‘щелепа під українські слова не повертається’. Це твердження мотивувало виникнення іронічного прикметника *рускощелепний* (складання + суфіксація), утвореного від підрядного словосполучення рос. *русская* + укр. *щелепа*, зі значенням ‘ознака, пов’язана з російською щелепою, що не може артикулювати українські слова’, порівн.: *Самсон не розрахував рускощелепну силу удару...* (ДД, 06.09.14; СНУ–2017).

Разом із російською мовою українці мали запозичити й вульгарне та брутальне мовомислення росіян, для яких характерне вживання нецензурної (обсценної) лексики – мату. Від підрядного словосполучення *руський матюк* виник оказіональний іронічний прикметник *рускоматючний* зі значенням ‘ознака щодо вияву російського матюка як презентанта “русского міра”’,

напр.: *Закон, який би заборонив бути чиновником без знання державної мови та змусив би національну освіту за бюджетні гроші рости собі не рускоматючних громадян для визволення їх лукавим “братом” від терору українською духовністю*, а на українському ґрунті рости націю з різних народів (УЛГ-і, 11/14; СНУ–2017). Оказіоналізм матоязичний, мотивований підрядним словосполученням рос. *язык мата* (укр. *мова мата/матюків*), утворено значення ‘ознака російської лінгвокультури, для якої характерний мат’, напр.: *Росіяни для українців були тоді представниками іншої, незрозуміло-ворожої цивілізації із суцільно “матоязичними” селами, де не випаровувався горілко-сивушний сморід, а городи поросли бур’яном до пояса* (УТ-і, 47/14; СНУ–2017).

Від лексеми *русскомірний* створено іменник *русскомирство* з абстрактним значенням ‘суспільне (негативне) явище, пов’язане з “русским миром”’, напр.: *Не треба зловживати “русскомирством” і мовними “вольностями” – матюками... (ДД, 17.04.14; СНУ–2017).*

Лексема *москвомислячий*, що має значення ‘ознака за дією, названою підрядним словосполученням *мислити по-московськи*, характеризує свідомість громадян, які є носіями ідей “русского мира”, напр.: *Чи не дивовижно, що українська армія під орудою москвомовних, а отже, на підкірковому рівні, москвомислячих генералів, відбиваючи атаки “русского мира”, послугується не так своєю мовою, як мовою ворога?* (svitlytsia.crimea.ua, 19.02.16; СНУ–2017). Ідеться й про політику русифікації (ідеологема “русского мира”), яка проводилася в Україні впродовж тривалого часу: це мотивувало з’яву оказіоналізму *москвомовний*, що вказує і на мову запродаців, і на їхнє проросійське мовомислення.

Значення ‘переповідати на свій лад, ігноруючи справжні історичні факти’ вербалізовано оказіональною лексемою *перекарамзінювати*, що утворена внаслідок двох словотвірних кроків: *перекарамзінювати* ← “*карамзінювати*” ← *Карамзін* (прізвище російського історика Миколи Карамзіна, який творив міфи про Україну, перекручував, фальсифікував історичні факти). Отже, лексема *перекарамзінювати* має значення ‘дія чи процес, пов’язані з фальсифікацією, моделюванням псевдотеорій, перекручуванням фактів, як це було характерно для М. Карамзіна’. Напр.: *Зрештою, то звичний московський стиль – відверто “перекарамзінювати” історію на свою користь, “причісуючи” незручні сторінки і в стародавніх літописах, і в сучасних творах* (УМ-і, 72/15; СНУ–2017). У наведеному контексті запропоновано журналістське тлумачення оказіонального дієслівного утворення: ‘дія за звичним московським стилем фальсифікації’.

Міфологема: рос. *України не было, нет и быть не может!*/укр. *України не було, немає і не може бути!*; *Україна – це Малоросія як частина Росії (Україна – Південь Росії), у якій проживають малороси, хохли (“неправильні росіяни”)*. Як протидія цій псевдотеорії Україну трактують як антиросію (уживання малої літери для власної назви з метою створення негативно аксіологічного смислу) – ‘протилежне до Росія’, порівн.: *Різноманітні псевдотеорії “України, як антиросії”, це банальні реінкарнації старої ідеології: “України не було, нет і быть не может!”* (УП, 01.07.14; СНУ–2017); ...*Україна – це, як завжди, тільки “Юг России”* (ЛУ, 50/13, 6; СНУ–2017).

У зв’язку з наведеною вище міфологемою в Україні мешкають *малороси* – ‘неповноцінний народ’, ‘неправильні росіяни’. Іронійною реакцією на це псевдотвердження є утворення низки агентивних okazіоналізмів, зокрема це антонімна пара **ПОВНО-рос** і **НЕДО-рос** (капіталізація частини слова й написання через дефіс як порушення орфографічної норми засвідчує моделювання негативної прагматики – це вияв мовної гри). Порівн.: *повнорос* (складання із скороченням другої основи) від словосполучення *повний росіянин* та складноскорочене *недорос* від *недоросіянин*. Напр.: *Дослідженнями УСРАН було встановлено, що етнічні українці є НЕДО-росами і відрізняються рядом рецесивних ознак від ПОВНО-росів* (Ю. Щербак. Час смертохристів; СНУ–2017). Крім того, в українському мовному просторі простежуємо утворення дієслівних форм зі значенням ‘перетворити на малороса’, порівняймо словотвірний ланцюжок: *замалоросити* ← “*малоросити*” ← *малорос*. Напр.: *Добровільно замалоросили, і перед ким?* (В. Захарченко. Уперте щодення; СНУ–2017).

Міфологема: *Виключно Росія виграла Велику Вітчизняну війну з фашистами, тому росіяни її прославляють як своє досягнення*. Протидія українських мовців цій міфологемі виражається в моделюванні низки складних okazіональних слів на базі складеного термінологічного словосполучення *велика вітчизняна війна*. Це, зокрема, такі складні слова, як *великовітчизнянослів’я* зі значенням ‘опредметнена дія чи процес, названі словосполученням *славити Велику Вітчизняну війну*’, напр.: *Міф про “Великую Атеїстическую” є наріжним каменем нинішньої кремлівської ідеології. Понад те, фактично новою релігією, таким собі “великовітчизнянослів’ям”* (УТ-і, 22/14; СНУ–2017). У наведеному контексті вжито макаронізм “*Великую Атеїстическую*”, який демонструє омовлення російської фонетики, що передано графічно. А це також посилює прагматику зневаги й моделює мовну гру; *великовітчизняновосінний* зі значенням ‘ознака, пов’язана з Великою Вітчизняною війною’, напр.: ...*вони відхиляються від ортодоксальної*

“великовітчизнянової” риторики (УТ-і, 25–26/13; СНУ–2017). Омовлення міфологеми “наші (лише росіяни) діди воювали” породжує складне слово *дідивоювальний* (складання + суфіксація), напр.: *...лише черговий прояв дідивоювальної істерії...* (Канал 24: Весті Кремля, 12.08.15; СНУ–2017). Для номінації осіб, які є прихильниками гасла *“Ми здобули!”* (ідеться про перемогу у війні), утворено іронічне агентивне ім’я *миздобулець* (злиття /миздобули/ + суфіксація), напр.: *Синочки, донечки, коханки, кумасі, підараси, сраколизі, діти лейтенанта Шмідта, “миздобульці” – їх легіони!* (FB: Ю. Винничук, 13.11.14; СНУ–2017). Жінку, яка вигукує ідеологічний лозунг *“Слава Росії!”*, називають *славороска*, тобто ‘жінка-славорос’, що мотивовано назвою особи чоловічої статі за тією самою ознакою; порівняймо словотвірний ланцюжок: *славороска ← славорос ← слава Росії*, напр.: *Ще одна з славоросок вигукувала нецензурні слова в адрес Президента* (1+1: ТСН, 20.01.15; СНУ–2017).

Міфологема: Південь України – це Новоросія: самопроголошене сепаратистське утворення, фінансоване й підтримуване Росією. Ідеться про російський проєкт створення проросійської “держави” на теренах частини України. Ця міфологема також призвела до моделювання низки оказіональних слів: іменника *новоросизація* зі значенням ‘дія чи процес, пов’язані з Новоросією, тобто надавання ознак Новоросії’, напр.: *Прибічники штучної “єлисаветградизації”, тобто “новоросизації”, топонімічного простору Степової України все це чудово розуміють* (УТ-і, 36/15; СНУ–2017). У наведеному прикладі функціє і оказіоналізм *“єлисаветградизація”*, що інтерпретується як вияв новоросизації: ідеться про українське місто Кропивницький – адміністративний центр Кіровоградської області, оскільки до 1924 р. це місто називалося рос. *Єлисаветград*: є прагнення повернути українському місту стару імперську назву.

Із вищенаведеною міфологемою пов’язане й твердження про *собираніє земель русских*, напр.: *Руїницькі наслідки псевдомесіанської “собиранельної діяльності” ...очевидні в Україні і тепер* (Дзвін, 1/13, 96; СНУ–2017).

Виникла й агентивна номінація *новоросіянець* для назви особи, пов’язаної з Новоросією, напр.: *Так, шановні панове новоросіянци, ленеєрівці та інші вільні від України люди!* (УМ-і, 112/15; СНУ–2017). У цьому ж контексті вжито оказіональну назву мешканців псевдореспубліки ЛНР (*ленеєрівці*) від *Луганська народна республіка* та іронічне словосполучення *вільні від України люди*.

Наслідком іронізування над агресією росіян стало моделювання оказіональної номінації *Новосирія* – алюзія на псевдотермін *Новоросія*: ідеться про події,

пов'язані з інтервенцією Росії в Сирії (2015), пропагандою міфологеми про “обов'язок” російської влади захищати знедолених. Напр.: *Їх не люблять і в деяких країнах Близького Сходу, особливо після того, як “Новоросія” змінилася проектом “Новосирія”* (УТ-і, 6/16; СНУ–2017).

Креативність українців виявляється у створенні антонімної пари *Новоросія – Староросія*: ‘стара Росія з імперськими амбіціями щодо привласнення чужої культури, земель тощо’, напр.: *Бо ясно, що щоб не було цієї маріонеточної ватної Новоросії, треба раз і назавжди розібратись з ... Староросією* (FB: О. Манн, 07.07.14; СНУ–2017). Змодельовано виразну сполучуваність – *маріонеточної ватної*: обрана валентність також указує на наявність аксіологічно маркованих пейоративних смислів. Зрозуміло, повинен бути й мешканець цієї “країни” – *староноворосіянин*: номінація утворена від каламбурного (оксюморонного) словосполучення *старий новоросіянин*, тобто ‘житель уявної сепаратистської республіки Новоросія’, напр.: *Як ніколи актуально, мої “єврофашисти” і “староноворосіяни”* (FB: Б. Стасюк, 04.05.14; СНУ–2017).

Міфологема про відсутність російських військ у Криму та на Донбасі в 2014 році. На початку російсько-української війни, як відомо, у Криму з'явилися “зелені чоловічки”, тобто ‘російські військові без розпізнавальних знаків на формі’. Омовлено новітню міфологему щодо відсутності російських військ на окупованих територіях України. Однак відтоді почалася “*зеленочоловічкова чума*”, що мотивувало утворення іронійно-глузливого прикметника *зеленочоловічковий* ← *зелений чоловічок*. Напр.: *Це убивчі зведення з українського Донбасу, ситуацію на якому не умиротворили ні Великодні свята, ні женевські “примочки” проти “зеленочоловічкової чуми”* (B3-і, 23.04.14; СНУ–2017). Російський вираз “*их там нет*” аглютинувався (*ихтамнет/злиття*) і став основою утворення назви агентивної особи жіночої статі *їхтамнетка*, що походить від українізованого *їхтамнет*, напр.: *А цій істоті я сказала в очі, що тут Україна і така російська брехня не проходить. Теж мені їхтамнетка* (YouTube: Час.інфо, 28.07.2021; ЛСІ–2022).

ВИСНОВКИ

Отже, українські мовці створюють словесну протидію російським міфологемам (політичні гасла, слогани, фейк та інші форми вербалізації маліпулятивної брехні), беручи на озброєння лінгвокреативність, що виявляється в моделюванні слів і словосполучень (антиманіпулем чи антиміфо-

логем) з метою вербалізації аксіологічно маркованих значень і смислів, актуалізуючи іронію, сарказм, зневагу, презирство, глузування, негативні почуття та емоції, експресію, різні види конотацій, що спроектовані на розвінчування і давніх, і новітніх міфологем. Простежуємо протидію російським словесним маніпулемам, що здійснюється за допомогою неологізмів, переважно okazіоналізмів, тобто словотвірними й семантичними новотворами.

Серед словотвірних способів, крім продуктивних типів (1) морфологічного способу (афіксальний/переважно суфіксальний та префіксальний/), (2) різні моделі складання (словоскладання, основоскладання, складання із суфіксацією, складання із скороченням слів/), (3) актуалізовано й малопродуктивний словотвірний спосіб – злиття, зокрема злиття із суфіксацією: слова, що утворені цим способом, презентують містку інформацію, оскільки містять по три-чотири основи; (4) запозичення (лексико-семантичне калькування, макаронізація російського мовлення). Простежуємо творення (5) словотвірних і графічних варіантів ключових слів сучасного українського дискурсу, образних контекстуальних антонімів (прийом антитези) та синонімів.

Семантичне словотворення базується на (6) метафоризації чи (7) метонімізації, (8) образній термінологізації, (9) оксюморонізації, (10) каламбуризації.

Використання зазначених моделей слово- та смислотворення сприяє моделюванню мовної гри, що ґрунтується на (11) феномені прецедентності (актуалізуються прецедентні імена, прецедентні висловлювання, прецедентні ситуації). Простежуємо й використання (12) прийому актуалізації зумисних аксіологічно маркованих девіацій, тобто порушення чинних мовних норм для моделювання нової прагматичної норми: ідеться, зокрема, про ненормоване використання малої літери для написання власних назв (моделювання негативно маркованих смислів), що пов'язані з російською пропагандою, міфологемами, та інші навмисні орфографічні помилки, а також (13) маніпулювання графікою з метою увиразнення, атракційності, презентації слів-графодериватів, що утворюють систему okazіоналізмів, які базуються на свідомому обігруванні їх графо-орфографічного оформлення. У цьому разі словотвірними операторами стають графічні (певні маніпуляції зі шрифтом, літерами) й орфографічні знаки.

Засобом створення дискурсу протидії ідеологічним російським міфологемам є і (14) своєрідна сполучуваність (валентність слова), використання яскравих пейоративних епітетів, що посилюють негативно аксіологічну маркованість.

Мовну гру в цьому дослідженні розглядаємо як ідеологічну, що полягає у використанні сукупності маніпулятивних технік протидії російським міфологемам на основі використання мовних засобів для переосмислення

відповідних значеннєвих констант і породження нових із метою створення антиманіпулем із відповідною аксіологією наповненою прагматичною інформацією. Розвінчування ідеологічних міфологем здійснюється через стратегічно зумовлений семантичний і прагматичний зсуви, маніпулятивну техніку протидії цим міфологемам, що загалом проектується на створення розпізнавальних знаків, ідеї, яка всередині української лінгвокультури, українського соціуму сприймається як *своя (національна)*, що протиставляється *чужій, ворожій*.

Лінгвокреативність, у протидії ворожій пропаганді, виявляється в аксіологічному перепрограмуванні ідей, смислів, демонстрації їх знецінювання, профанації, переведення у сферу “чужий”; це гра з ідеологізованими смислами. Ігровий ефект засвідчує мовні зсуви, які необхідно відповідно розшифрувати, розуміючи їх викривальну дію.

СПИСОК ПРИЙНЯТИХ СКОРОЧЕНЬ

- VЗ-і – Високий замок (інтернет-версія)
 ГПУ-і – Газета по-українськи (інтернет-версія)
 ДД – Дурдом (сайт)
 ДТ-і – Дзеркало тижня (інтернет-версія)
 ФВ – Фейсбук (сайт)
 ЛУ – Літературна Україна
 ЛСІ–2022 – *Лексико-словотвірні інновації. 2017–2021* [Lexical and word-forming innovations] (2022). Словник/Укладачі А. Нелюба, Є. Редько; загальна редакція А. Нелюби. Харківське історико-філологічне товариство [*Leksyko-slovotvirni innovatsiyi. 2017–2021. (2022). Slovnyk/ Ukladachi A. Nelyuba, Ye. Red'ko; zahal'na redaktsiya A. Nelyuby. Kharkivs'ke istoryko-filohichne tovarystvo*].
 СНУ–2017 – *Словотворчість незалежної України. 2012–2016* [Lexical innovations of Ukraine's independence period 2012–2016]. (2017). Словник/Укладачі А. Нелюба, Є. Редько; загальна редакція А. Нелюби. Харківське історико-філологічне товариство [*Slovotvorchist' nezalezhnoyi Ukrayiny. 2012–2016. (2017). Slovnyk/Ukladachi A. Nelyuba, Ye. Red'ko; zahal'na redaktsiya A. Nelyuby. Kharkivs'ke istoryko-filohichne tovarystvo*].
 УЛГ-і – Українська літературна газета (інтернет-версія)
 УМ-і – Україна молода (інтернет-версія)
 УП – Українська правда (сайт)
 УТ-і – Український тиждень (інтернет-версія)

БІБЛІОГРАФІЯ

- Bolinger, D. Le Merton (2021). *Language – The Loaded Weapon: The Use and Abuse of Language Today*. Routledge Taylor and Francis Group.
- Kalinichenko, V. (2021). The category of fake in present-day linguistic studies. In V. Kalinichenko (ed.). *V International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers “Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences”*. March 25, 2021 (ss. 267–272). Vasyli’ Stus DonNU.
- Kosmeda, T. (2020). Лінгвістика креативу: своєрідність моделювання креалізованих одиниць у сучасному українському дискурсі [Linguistics of creativity: the originality of the creolized units modeling in modern Ukrainian discourse]. В: М. Kawecka, М. Mocarz-Kliendienst et al. (ред.). *Przekraczanie granic. Rosyjska, ukraińska i białoruska przestrzeń literacka, kulturowa i językowa z perspektywy XXI wieku* (с. 133–144). Wydawnictwo KUL [Kosmeda, T. (2020). Lnhvistyka kreatyvu: svoieridnist modeliuvannia krealizovanykh odynytys u suchasnomu ukrainskomu dyskursi. V: M. Kawecka, M. Mocarz-Kliendienst et al. (red.). *Przekraczanie granic. Rosyjska, ukraińska i białoruska przestrzeń literacka, kulturowa i językowa z perspektywy XXI wieku* (ss. 133–144). Wydawnictwo KUL].
- Weinrich, H. (2005). *The Linguistics of Lying And Other Essays*. University of Washington Press.
- Зирка, В. (2004). *Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект* [Manipulative games in advertising: linguistic aspect] Книжный дом ЛИБРОКОМ [Zirka, V. (2004). *Manipulyativnie igri v reklame: lingvisticheskii aspekt*. Knizhnii dom LIBROKOM].
- Калініченко, В. (2022). Неправда як смисловий компонент у структурі українськомовного псевдоніму [Untruth as a semantic component in the structure of a Ukrainian pseudonym]. В: (Ювілейний збірник наукових праць), присвячений 65-річчю з дня народження Т. А. Космеда (сс. 527–541). Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна [Kalinichenko, V. (2022). Nepravda yak smyslovyyi komponent u strukturі ukrainskomovnoho psevdonimu. V (Iuvileinyi zbirnyk naukovykh prats), prysviacheniy 65-richchiu z dnia narodzhennia T.A. Kosmedy (ss. 527–541). Vyd-vo KhNU im. V. N. Karazina].
- Космеда, Т. (2022) Моделирование псевдоинформации в научном лингвистическом дискурсе: активные манипулемы [Modeling pseudo-information in scientific linguistic discourse: active manipulations]. В: А. Klimkiewicz (ред.). *Perswazja językowa w różnych dyskursach [Речевоє воздействие в різних дискурсах]*. Т. 7 (сс. 155–175). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. [Kosmeda, T. (2022). Modelirovanie psevdoinformatsii v nauchnom lingvisticheskom diskurse: aktivnie manipulemi. V: A. Klimkiewicz (ed.). *Perswazja językowa w różnych dyskursach [Rechevoe vozdeistvie v raznikh diskursakh]*. Т. 7 (ss. 155–175). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego].
- Космеда, Т., Халіман, О. (2013). *Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики)* [Language game in the paradigm of interpretive linguistics. Axiological grammar. Grammatical game (theoretical understanding of discursive practice)]. Коло [Kosmeda, T., Khaliman, O. (2013). *Movna hra v paradyhmi interpretativnoi lnhvistyky. Hramatyka otsinky. Hramatychna ihrema (teoretichne osmyslennia dyskursyvnoi praktyky)*. Kolo].
- Малецький, Л. (2019). Фейк – брехня в комунікативному просторі [Fake is a lie in the communicative space]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 10 (2), 75–84 [Maletskyi, L. (2019). Feik – brekhnia v komunikatyvnomu prostori. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 10 (2), 75–84].

- Морозова, Е. (2005). *Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект* [Lie as a discursive formation: linguocognitive aspect]. Экограф [Morozova, Y. (2005). *Lozh kak diskursivnoe obrazovanie: lingvokognitivnii aspekt*. Ekograf].
- Ортега-и-Гассет Х. (1994). *Вибрані твори*. Основи [Ortega-i-Hasset Kh. (1994). *Vybrani tvory*. Osnovy].
- Сладкевич, Ж. (2020). Правда и фейк в аксиологическом ракурсе (на примере цифровых медиаресурсов) [Truth and fake from an axiological perspective (based on digital media resources)]. *Przegląd Rusycystyczny*, 1 (169), 119–144 [Sladkevich, Z. (2020). Pravda i feik v aksiologicheskoy kom rakurse (na primere tsifrovikh mediaresursov). *Przegląd Rusycystyczny*, 1 (169), 119–144].

«УКРОКУЛІ» – СЛОВА ЯК ПРОТИДІЯ
РОСІЙСЬКИМТЕХНОЛОГІЯМ МОДЕЛЮВАННЯ НЕПРАВДИ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКІВ НОВИХ СЛІВ І ЗНАЧЕНЬ)

А н о т а ц і я

У цій статті продемонстровано можливості лінгвокреативності українців щодо моделювання протидії російській пропаганді, ідеологічним міфологемам на основі створення відповідної антипропаганди, антиманіпулем, системи аксіологічно маркованих смислів із метою розвінчення, дискредитації ворожих псевдотеорій. Засобами цієї протидії є неологізми, okazіоналізми, словотворення (продуктивні – типи морфологічного способу та способу складання – та непродуктивні – злиття – способи, запозичення – калькування, макаронізація та варваризація), виразна сполучуваність, система тропів і фігур, своєрідна орнаменталіка, феномен прецедентності, порушення мовної норми, зокрема орфографічно-графічної, моделювання яких ґрунтується на актуалізації ідеологічної мовної гри. Наслідок такої лінгвокреативності – семантико-прагматичні креативні смисли, конотації іронійної, зневажливої, саркастичної, презирливої, глузливої тональностей, вербалізація почуттів та емоцій, вияв експресії. Словесні технології антиманіпуляцій як протидії маніпулятивним стратегіям ворога загалом спроектовані на формування стратегічно зумовленого семантичного і прагматичного зсуву, створення розпізнавальних знаків ідеї, що існує всередині української лінгвокультури, українського соціуму і сприймається як *своя (національна)*, що протиставляється *чужій, ворожій*. Лінгвокреативність українців полягає в перепрогамуванні ворожих ідей, смислів, значень та їх профанації.

Ключові слова: аксіологічно марковані смисли; антиманіпулеми; ідеологічна міфологема; лінгвокреативність; маніпулема; мовна гра; okazіоналізм; неологізм

“UKROKULI” – WORDS AS OPPOSITION
TO RUSSIAN FALSE SIMULATION TECHNOLOGIES
(BASED ON UKRAINIAN DICTIONARIES OF NEW WORDS AND MEANINGS)

S u m m a r y

The paper displays the potential of Ukrainians' linguistic creativity in modeling opposition to Russia's propaganda, ideological mythologies through the use of appropriate anti-propaganda, anti-manipulatives, a system of axiologically marked meanings with the aim of debunking and discrediting ideologically hostile pseudo-theories. The means of this counteraction are neologisms,

occasionalisms, word formation (in particular, productive – types of a morphological method and a composition method, as well as non-productive – a fusion method, borrowings within a calque technique, macaronization, and barbarization), expressive conjugation, a system of tropes and figures, a kind of ornamentation, precedent, language norm violations, in particular orthographic and graphic, which is modelled by means of manifesting the ideological language game. The consequence of such linguistic creativity is semantic-pragmatic creative meanings, connotations, stylistics of ironic, contemptuous, sarcastic, mocking tonality, feelings and emotions verbalization, manifestations of expression. Anti-manipulation verbal technologies as a countermeasure to the enemy's manipulative strategies are generally designed to form a strategically determined semantic and pragmatic shift, to create recognizable signs of an idea that exists within Ukrainian linguistic culture and Ukrainian society and is perceived as one's own (national) as opposed to foreign and hostile. The Ukrainians' linguistic creativity consists in reprogramming the enemy's ideas, meanings and their profanation.

Keywords: axiologically marked meanings; anti-manipulemes; ideological mythologeme; linguistic creativity; manipuleme; language game; occasionalism; neologism

„UKROKULI” [UKRAIŃSKIE KULE] – SŁOWA JAKO PRZECIWDZIAŁANIE
ROSYJSKIM TECHNOLOGIOM MODELOWANIA NIEPRAWDY
(NA MATERIALE UKRAIŃSKICH SŁOWNIKÓW NOWYCH WYRAZÓW I ZNACZEŃ)

Streszczenie

W artykule przedstawiono potencjał lingwokreatywności Ukraińców w zakresie twórczego przeciwdziałania propagandzie rosyjskiej i mitologemom ideologicznym poprzez tworzenie odpowiedniej antypropagandy, stosowanie środków antymanipulacji, wykorzystanie systemu aksjologicznie nacechowanych komponentów semantycznych w celu demaskowania i dyskredytowania wrogich pseudoteorii ideologicznych. Środkami takiego przeciwdziałania są neologizmy, okazjonalizmy, słowotwórstwo (produktywne reguły słowotwórcze – sposoby morfologiczne i złożenia oraz reguły nieproduktywne – zrosty; zapożyczenia – kalkowanie, makaronizacja i barbaryzacja), wyrazista łączliwość leksykalna, system tropów i figur, specyficzna ornamentalizacja, fenomen precedentności, naruszenie normy językowej, zwłaszcza ortograficzno-graficznej, które są produktem ideologicznej gry językowej. Skutkiem wspomnianej kreatywności językowej są pełne inwencje znaczenia semantyczno-pragmatyczne, konotacje, środki stylistyczne o nacechowaniu ironicznym, lekceważącym, sarkastycznym, pogardliwym, prześmiewczym, werbalizacja uczuć i emocji, wyrażenie ekspresji. Werbalne technologie antymanipulacji jako przeciwdziałanie manipulacyjnym strategiom wroga w ogóle są ukierunkowane na kształtowanie uwarunkowanego strategicznie semantycznego i pragmatycznego momentu zwrotnego, tworzenie rozpoznawalnych znaków idei funkcjonujących w ukraińskiej lingwokulturze, w społeczności ukraińskiej, odbieranych jako *swoja (narodowa)*, przeciwstawiana *obcej, wrogiej*. Lingwokreatywność Ukraińców polega na przeprogramowaniu wrogich idei, sensów i znaczeń oraz ich profanacji.

Słowa kluczowe: sensy aksjologicznie nacechowane; środki antymanipulacji; mitologem ideologiczny; lingwokreatywność; środek manipulacji; gra językowa; okazjonalizm; neologizm